

De oorsprong van het boze

Uit: Die Erkenntnis des Übersinnlichen in unserer Zeit und deren Bedeutung für das heutige Leben
GA 55; 4^e voordracht; bladzijde 91 t/m 99;
Berlijn, 22 november 1906

Spreker: Rudolf Steiner

Uitgeverij: Rudolf Steiner-Nachlaßverwaltung, Dornach/Schweiz; 1986

Vertaler: John Wervenbos

Voetnoten: John Wervenbos

Kenmerk van de huidige literatuur is dat ze zo weinig over het boze vertelt. Het materialisme houdt zich juist *niet* met het boze bezig. Leed, ziekte en dood worden waarschijnlijk materieel uitgelegd, maar het boze niet. Bij dieren spreekt men over wreedheid en schadelijkheid, maar het dier kan men niet boos noemen. Het boze bestaat enkel bij de mens. De huidige natuurwetenschap probeert de mens vanuit het dier te begrijpen en wist alle verschillen tussen mens en dier weg. Daarom ook verloochent ze het boze. Om het boze te lokaliseren moet men helemaal ingaan op menselijke eigenschappen. Men moet beseffen dat de mens een eigen rijk vormt (menschdom; vert.). Vandaag willen we dit vraagstuk nader bekijken vanuit geesteswetenschappelijk standpunt.

Er bestaat een menselijke oerwijsheid, die het zuiver uiterlijke zinsbedrog ontzenuwt en tot het eigenlijke wezen van de dingen doordringt. Deze wijsheid werd vroeger in selecte kringen beschermd en alleen na zware beproevingen werd toegang tot die kringen verleend. Voordat een mens zich mocht aansluiten moest hij de hoeders van die wijsheid¹ het bewijs hebben geleverd, dat hij zijn kennis slechts op de meest onzelfzuchtige manier² zou toepassen. De eerste beginselen van deze wijsheid en wetenschap zijn de afgelopen decennia om zekere redenen begrijpelijk gemaakt voor brede lagen van de bevolking. Steeds meer daarvan zal in het dagelijks leven binnenvloeien.

Hoe hangt het boze samen met de werkelijke menselijke natuur? Het boze heeft men vaak op uiteenlopende manieren proberen te verklaren. Zo heeft men gezegd: in de eigenlijke zin van het woord bestaat het boze niet. Het is gereduceerde goedheid, het is het goede van de slechtste kwaliteit. Want zoals er verschillende graden van *zijn* bestaan, is dat ook bij het goede het geval. Of men zegt: Zoals het goede een oermacht is, is het boze dat ook. Deze opvatting kwam tot uitdrukking in de Perzische mythe over Ormuzd en Ahriman. De inwijdingswetenschap van de

¹ *hoeders van die wijsheid*: ingewijden

² *op de meest onzelfzuchtige manier*: in het Duitse origineel staat: selbstlosester Weise, dat wil uitdrukkelijk niet zeggen: zelfloos.

menselijke en van de complete kosmische natuur – in al hun diepten - laat zien hoe het boze te begrijpen valt. Als men het verloochent, kan men het niet begrijpen. Men moet door hebben welke opgaven, wat voor missie het kwaad in de wereld heeft. Aan de ontwikkeling van de mens in de komende tijd zien we hoe de mensen van vervlogen tijden zijn geworden en wat het boze voor hun ontwikkelingsloop zal betekenen. De inwijdingswetenschap wijst op het bestaan van zekere hoger ontwikkelde mensen, de ingewijden of geïnitieerden. Bij de inwijdingsscholen wordt ten alle tijden geleerd hoe de mens zich tot zo'n ontwikkelingstrap kan brengen. Daartoe worden bepaalde oefeningen voorgeschreven, die de mens op een hele natuurlijke manier tot een verdere ontwikkeling brengen. Meditatie- en concentratie-oefeningen³ moeten de mens een ander inzicht geven, een zienswijze die hij niet met het verstand en de vijf zintuigen kan verwerven. Aanvankelijk voert meditatie weg van de zintuigelijke interpretatie. Door geestelijke arbeid raakt een mens vrij van zijn zintuigen. Bij de operatie van een blindgeborene doet zich iets vergelijkbaars voor. Er vindt een soort van operatie plaats die geestelijke ogen en oren opent. Over een langere periode heen zal de gehele mensheid die ontwikkeling bereiken. Wanneer men zich hoger ontwikkelen wil, mag men zich echter niet van het aardse distantiëren. Helderziendheid is niet gebaat met ascetisch voor de wereld wegluchten. Helderziendheid is de vrucht van dat wat de ziel in de zintuigelijke wereld bijeen verzameld. De Griekse filosofie vergelijkt de menselijke ziel mooi met een bij. De wereld van licht en kleur biedt de ziel de honing, die ze meevoert naar de hogere wereld. Zintuigelijke ervaring moet door de ziel worden vergeestelijkt en omhoog gedragen naar hogere werelden.

Wat zijn de opgaven van de ziel die onafhankelijk is van het (fysieke) lichaam? Hier komen we bij een belangrijk basisbeginsel. Ieder wezen dat zich verder heeft ontwikkelt naar een hoger ontwikkelingsstadium, wordt op een hoger niveau leider en gids van die wezens en vormen, wiens trap hij heeft doorlopen. Daar zien we een toekomstbeeld. In het geval dat een mens zich zo zal hebben vergeestelijkt, dat hij het fysieke lichaam niet meer nodig heeft werkt, de mens als geestelijk leider van buitenaf op de wereld in. Dan is de opgave van deze planeet in vervulling gegaan. Hij gaat dan tot een andere belichaming over. De aarde zal dan bestaan als een nieuwe planeet. De mensen zullen dan de goden van die nieuwe planeet zijn. Het lichaam van de mensheid die verstoken is van de geest, zal het lagere rijk zijn. Zo zal de aarde zich opnieuw ontwikkelen, zo heeft ze zich uit vroegere ontwikkelingsstadia ontwikkelt, en zoals de mensen de goden van de volgende planeten zullen zijn, waren de nu ons leidende wezens mensen op de voorafgaande planeten, en als laagste trap hadden ze dat wat wij mensen op aarde zijn. Daarmee vinden wij de samenhang van de aarde met de ontwikkelingsgang die in het verleden en

³ *Meditatie en concentratie-oefeningen*: Het is belangrijk om concentratieoefeningen, naast meditatieoefeningen, niet uit het oog te verliezen en krachtig ter hand te nemen. Naast concentratie en meditatie kan ook *contemplatie* als activiteit zeker zinvol zijn. Tegenwoordig kan dat bijvoorbeeld vorm en invulling krijgen door een inhouds- en betekenisvol boek of een zinvol gesprek nog een keer of meermalen op te roepen en te recapituleren en te overdenken. Dat kan een basis vormen voor een moderne, eigentijds vorm van contempleren.

in de toekomst ligt. De huidige ontwikkelingstrap van de aardemens, hadden eens die wezens die de scheppers en leiders van de mens zijn, die zich openbaren als leiders van de menselijke ontwikkeling⁴. En op toekomstige planeten zullen mensen zo ver zijn, dat ze zelf leiders en gidsen zijn. Maar men moet niet denken, dat het zich precies zo moet herhalen; hetzelfde herhaalt zich niet. Niets gebeurt twee keer in de wereld. Nooit te voren was het leven zoals het nu op aarde is. Het aardeleven is een teken van de kosmos van de liefde, het bestaan op vroegere planeten is een teken van de kosmos van de wijsheid. Het meest elementaire tot en met het hoogste van de liefde zullen wij ontwikkelen. Wijsheid rust verborgen in de schoot van het aardebestaan. Daarom moet men niet spreken over de 'lagere' fysieke natuur van de mens, want in zeker opzicht is ze de volmaaktste mensengedaante. Kijk naar de wijze bouw van een bot, bijvoorbeeld van het dijbeen. Het probleem: met de geringste inzet van materiaal en kracht zoveel mogelijk gewichtsmassa dragen, is op volmaakte manier opgelost. Kijk naar de wonderbaarlijke bouw van het hart, van de hersens! Het astrale lichaam bevindt zich niet op een hoger niveau. Hij is de genietter die steeds het wijs gebouwde hart aanvalt. Het zal nog lang duren om zo volmaakt en wijs te zijn als het fysieke lichaam. Maar dat moet hij worden. Dat is ontwikkeling. Ook het fysieke lichaam moest zich zo ontwikkelen. Wat wijs aan hem is, moest uit onwijsheid en dwaling voortkomen. De ontwikkeling van de wijsheid ging aan de ontwikkeling van de liefde vooraf. De liefde is nog niet perfect. Maar ze is te vinden in de hele natuur. Bij de plant, bij het dier, bij de mens, van de laagste geslachtsliefde tot aan de hoogste, vergeestelijkte liefde. Enorme hoeveelheden wezens, voortgebracht uit liefdesdrift, gaan in een strijd om het bestaan ten gronde. Overal waar liefde is, werkt strijd⁵. Optreden van liefde brengt strijd, noodzakelijke strijd met zich mee. Maar ze zal hem ook overwinnen, zal de oorlog in harmonie veranderen.

Wijsheid is het kenmerk van de fysieke natuur. Daar waar deze wijsheid doorgetrokken is van liefde, begint pas de ontwikkeling van de aarde. Zoals er tegenwoordig strijd op aarde is, bevond zich op de vroegere planeten dwaling en vergissing. Merkwaardige fabelachtige wezens liepen daar rond, vergissingen van de natuur, die niet tot ontwikkeling in staat waren. Zoals liefde uit liefdeloosheid voortkomt, zo komt wijsheid uit onwijsheid voort. Diegenen die de aardeontwikkeling voltooiën, zullen de liefde als een natuurkracht invoeren bij de volgende planeten. Zo werd ook eens de wijsheid in de aarde geplant. Op aarde kijken de mensen naar de goden als de brengers van wijsheid. De mensen van de volgende planeten zullen naar de goden als naar brengers van de liefde opkijken. De wijsheid valt de mens

⁴ *leiders van de menselijke ontwikkeling*: literatuur: De geestelijke leiding van mens en mensheid (Uitgeverij Pentagon, 2011; GA 15, 1911).

⁵ *Overal waar liefde is, werkt strijd*: Evident. Ultieme vorm, credo en latente houding: strijd van allen tegen allen. Zie bijvoorbeeld: *De Cive* (De burger;1651), geschreven door Thomas Hobbes. Contemplatie materiaal in dezen in direct spirituele zin bieden beschrijvingen van Rudolf Steiner over met name een *kamaloka*, ook wel *oord der begeerten* genoemd, in tal van zijn geschriften en voordrachten. Voorbeeld: *Kamaloka* (GA 88; 6e voordracht; Berlijn, 2 december 1903).

ten deel als goddelijke openbaring van de mensen van de van de vroegere planeten. Alle rijken van de wereld hangen onderling samen. Als er geen planten bestonden, dan zou in korte tijd de levenslucht verpest zijn; want mens en dier ademen zuurstof in en levensvernietigende koolzuur uit. Maar de planten ademen koolzuur in en scheiden zuurstof uit. Zo is het hoger ontwikkelde voor zuurstofvoorziening met opzet afhankelijk van het lagere ontwikkelde.

Zo is het in alle rijken. Zoals het dier en de mens van de planten afhankelijk zijn, zijn de goden van de mens afhankelijk. Dat is zo mooi uitgedrukt in de Griekse mythe. De goden kregen van de sterfelijken nectar en ambrosijn. Beide betekenen de liefde. De liefde wordt in het mensengeslacht voortgebracht. En het godengeslacht ademt de liefde in, ze is godenvoeding. De liefde die door de mens wordt voortgebracht, wordt spijs voor de goden. Dat is veel werkelijker als bijvoorbeeld elektriciteit, hoe wonderlijk dat ook klinkt. Eerst treedt liefde als geslachtsliefde op en ontwikkelt zich dan omhoog naar de hoogste geestelijke liefde. Maar alle liefde, lagere en hogere, is godenlucht. Men kan zeggen: Als dat alles zo is, kan er geen kwaad bestaan. Maar aan de wereld ligt wijsheid ten grondslag, liefde ontwikkelt zich. Wijsheid wordt de bestuurster van de liefde. Zoals alle wijsheid uit dwaling werd geboren, worstelt alle liefde zich door de strijd naar boven naar het hogere.

Niet alle wezens van de vroegere planeten stegen tot de hoogte van wijsheid op. Er zijn wezens achtergebleven, ze staan ongeveer tussen goden en mensen in. Ze hebben nog iets van de mens nodig. Maar ze kunnen zich niet meer hullen in een fysiek lichaam. Ze worden luciferische wezens genoemd of men vat ze samen onder de naam Lucifer als hun aanvoerder. Hoe werkt lucifer op mensen in? Niet zoals de goden. Het goddelijke nadert het edelste van de mens, maar aan het lagere kan en mag hij niet komen.⁶ Wijsheid en liefde zullen pas bij de voltooiing van de ontwikkeling hun huwelijksfeest vieren. Maar de luciferische wezens wenden zich tot het lagere, onontwikkelde element van de liefde. Ze vormen de brug tussen wijsheid en liefde. Eerst mengt wijsheid zich zo met liefde. Dat wat zich enkel tot het onpersoonlijke wendt, raakt zo met de persoonlijkheid verstrikt. Op de vroegere planeten was wijsheid een instinct, zoals tegenwoordig liefde dat is. Een scheppend wijsheid-instinct heerste, zoals tegenwoordig een scheppend liefdesinstinct. Vroeger had wijsheid de leiding over de mens op instinctieve wijze. Doordat de wijsheid echter naar buiten trad en geen leiding meer gaf, werd de mens zelfbewust, leer hij zichzelf kennen als een zelfstandig wezen. De wijsheid treedt *in* het dier nog instinctmatig op, daarom is het nog niet zelfbewust. Maar de wijsheid wou de mensen voortaan van buitenaf gaan besturen en leiden, zonder dat de liefde daarmee in verband stond⁷. Toen Lucifer kwam plantte hij in de liefde menselijke wijsheid. En de menselijke wijsheid keek omhoog naar de goddelijke wijsheid. Bij mensen werd

⁶ *Het goddelijke nadert het edelste van de mens, maar aan het lagere mag en kan hij niet komen*: Dit beginsel hangt diep samen met ontwikkelingswegen van de gestalten Parsifal en Amfortas, welke elkaar kruisen.

⁷ *...zonder dat de liefde daarmee in verband stond*: een duidelijk voorbeeld van stof ter contemplatie. Bijkomende items: taal en taalontwikkeling, geboden en verboden enzovoort.

wijsheid tot enthousiasme, zelf tot liefde. Had alleen wijsheid invloed uitgeoefend, dan zou de mens enkel goed zijn geworden, dan had hij de liefde alleen maar nodig voor de bevordering van het aardebewustzijn.⁸ Maar Lucifer bracht de liefde met het zelf in contact, bij het zelfbewustzijn voegde zich zelfliefde⁹. Dat wordt mooi in de paradijs mythe uitgedrukt: “...en ze zagen dat ze naakt waren”, dat wil zeggen toen zagen de mensen voor de eerste maal zichzelf, voordien hadden ze alleen de omgeving gezien. Toen hadden ze nog een aardebewustzijn, maar geen zelfbewustzijn. Nu konden de mensen de wijsheid in dienst van het zelf (zichzelf; vert.) stellen. Van toen af aan bestond er onzelfzuchtige liefde voor de omgeving en liefde voor het zelf, zichzelf. En de zelfliefde was het kwaad en onzelfzuchtigheid was het goede. Zonder Lucifer hadden mens nooit een warm zelfbewustzijn gekregen. Denken en wijsheid traden nu in dienst van het ik. Op dat ogenblik bestond er een keuze tussen goed en kwaad. Alleen om het ik, zichzelf, de eigen persoon de wereld een dienst te bewijzen mag liefde voor zichzelf intreden. Alleen wanneer de roos de tuin wil verfraaien, mag ze zichzelf opsmukken. Dat moet men zich bij een hogere occulte ontwikkeling goed realiseren.¹⁰ Om het goede te kunnen voelen, moet de mens ook het boze kunnen voelen. De goden gaven hem enthousiasme voor het hogere. Maar zonder het boze kon er geen zelfgevoel, geen vrij kiezen van het goede, geen vrijheid bestaan. Het goede kon zonder Lucifer worden verwerkelijkt, maar de vrijheid niet. Om voor het goede te kunnen kiezen, moet de mens ook het boze voor zich hebben staan, het moet in hem wonen als de kracht van de zelfliefde. Maar de zelfliefde moet universele liefde worden. Dan zal het boze zijn overwonnen. Vrijheid en het kwaad komen op hetzelfde punt tevoorschijn. Lucifer maakt de mens *als mens* enthousiast voor het goddelijke. Lucifer is de drager van het licht. Elohim is het licht zelf. Het licht van de wijsheid heeft de wijsheid in de mens ontstoken en Lucifer heeft het licht bij de mens naar binnengedragen. Maar de zwarte schaduwen van het kwaad moesten zich er doorheen mengen. Lucifer is de drager van de *menselijke wetenschap van het uiterlijk waarneembare*, dienstbaar gesteld aan het egoïsme. Daarom wordt van de occulte leerling ten opzichte van kennis onzelfzuchtigheid¹¹ verlangd. Dat is de oorsprong van het boze in de menselijke ontwikkeling. Wat de zuurdesem van het oude brooddeeg voor het nieuwe brood is, dat is van de vroegere planeten lucifer voor ons. Op zijn plek wordt het boze goed. Bij ons is het niet meer goed. Het kwade is het verplaatste goede. Het absoluut goede van een planeet brengt voor een deel bij een nieuwe planeet kwaad met zich mee. Het kwaad is een noodzakelijke ontwikkelingsgang.

⁸ ...voor de bevordering van het aardebewustzijn: Zonder zelfbewustzijn met bewustzijn in de omgeving leven en daarin opgaan met de notie en gezindheid: de wereld is waar, de wereld is schoon en de wereld is goed.

⁹ zelfliefde: is weldegelijk waardevol en vormt een kluwen met liefde.

¹⁰ ...goed realiseren: Daarmee wordt het kind niet met het badwater weggegooid. Integendeel. Zeker niet als men het fenomeen van de menselijke pendelslag, waken en slapen, ontwaken en inslapen en (weder)geboorte en sterven (en overleden zijn), incarneren en excarneren, in gedachte neemt.

¹¹ onzelfzuchtigheid: Ook in de zin van onbaatzuchtigheid.

Men mag niet zeggen dat de wereld onvolmaakt is, omdat er boosheid in huist. Integendeel. Veeleer is ze daarom juist volmaakt. Wanneer in een schilderij tegelijkertijd prachtige lichtgestalten en boosaardige duivelstronies zijn afgebeeld, zou men het beeld vernielen als men er de duivelstronies zou willen uitsnijden. De wereldscheppers hebben het boze gebruikt om het goede tot ontplooiing te brengen. Het goede moet in eerste instantie breken op de rots van het boze. Alleen door zelfliefde kan het de universele liefde tot de hoogste bloei brengen. Daarom had Goethe het zo bij het juiste eind, toen hij in het werk Faust Mefisto liet zeggen:

*'Ik ben een deel van die kracht,
die steeds het boze wil, en steeds het goede scheidt.'*¹²

¹² Rudolf Steiner werkte het thema van deze voordracht drie jaar later uit met de voordrachtenreeks *Die Orient im Lichte des Okzidents – Die Kinder Luzifer und die Brüder Christi* (GA 113; München, 1909).